

Doc. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.

"Nepřipomínáš nic, ačkoliv nejsi beztvary": k ontologické víceznačnosti uměleckého díla (Valéry, Mukařovský, Breton, Duchamp)

V podsvětním umělecko-filozofickém dialogu *Eupalinos ou l'architecte* (1923, Eupalinos aneb architekt, nechává Paul Valéry vyprávět v Hádu Sókrata o podivném a záhadném nálezu, který Sókratés v mládí objevil na mořském břehu a který nebyl ani artefaktem vytvořeným člověkem, ani dílem přírody, nýbrž jen „látkou k pochybám“. Z nemožnosti definovat tento zneklidňující „nejpodvojnější předmět světa“ jej Sókratés házi zpět do moře. Ve filosoficko-estetickém uvažování básníka Paula Valéryho je „objet ambigu“ - „podvojný předmět“ - myšlenkovou figurou pro *to* záhadně víceznačné v umění, které nelze jednoznačně vymezit, které však právě svou ambivalentností a ambiguinní neurčitostí zaměstnává naše myšlení.

Valéryho dialog rozvíjí a problematizuje jedno z hlavních témat umělecké teorie a praxe 20. století: „podvojnost“ a „kolísání“ mezi artefaktem a spontánním „dílem“ přírody, mezi poiesis a mimesis, artefaktem a věcí, mezi záměrností a nezáměrností, funkcí/účelností a neúčelností/hodnotou, mechaničností a organičností, duchem a organismem, tělem a duší, transparentí a opacitou atd. Z této perspektivy zůstává Valéryho *Eupalinos* i dnes pozoruhodnou a stále provokativní reflexí tradice ontologie estetického objektu.

Myšlenka, že lidská tvůrčí potence konkuruje božím stvoření, které umělec jako demiurg napodobuje nebo dokonce překonává, hraje přinejmenším od renesance klíčovou roli ve všech poiesis-koncepcích: skutečnost světa a kosmu z perspektivy nového stvoření prostřednictvím fikce řeči; vztah mimesis a fikce, zobrazení a fantasmatu se stává jádrem této koncepce. Valéry naznačuje, že není v žádném případě samozřejmostí, že dílo vytvořené básníkem nebo výtvarným umělcem musí být estetickým objektem s estetickou funkcí. Působení provokativní tradice ontologie estetického objektu jako „objet ambigu“ bude v přednášce sledováno na třech příkladech: 1) v surrealismu a Mukařovského tezi o záměrnosti a nezáměrnosti v umění; 2) v akméistickém modelu kultury, především u Osipa Mandelštama; 3) v konceptu Duchampových *ready mades*.

Ad 1) Konfrontace se surrealismem, s myšlenkou náhodného „nalezeného předmětu“ („objet trouvé“) zásadně ovlivnila Mukařovského uvažování o problematice díla jako znaku a díla jako *neznakové* věci v reálném světě. Do popředí jeho zájmu se dostává vztah díla jako věci ke skutečnosti, vztah záměrnosti a nezáměrnosti, umělce a recipienta.

Ad 2) V akméistické estetice Osipa Mandelštama bojuje architektonické dílo s prázdnotou akulturního předhistorického nebe: na jedné straně se kámen v podobě architektonického díla stává artefaktem zdobícím prázdné nebe, na druhé straně tuto prázdnotu svou ostrostí prázdnotu proráží a rozbíjí. „*Stavět znamená bojovat s prázdnotou, hypnotizovat prostor. Dobrý hrot gotické zvonice je zlý, protože veškerým jeho smyslem je zranit nebe, vytknout mu*

jeho prázdnotu“ (Osip Mandelštam: *Jitro akméismu* [1913/1919]). Pro Mandelštama je básník nositelem a pokračovatelem kultury, jejím stavitelem. To je myšlenka, která jej spojuje s Valérym. V jistém smyslu by se dalo říci, že Mandelštam vytváří hermetický svět, který je uzavřen před všemi účelovými vazbami. Pro estetiku akméismu je také příznačná obhajoba předmětnosti na rozdíl od tzv. „věščísmu“ futuristické avantgardy.

Ad 3) Podle Marcela Duchampa je v malířství možnost volby hlavní věci. Slovo „umění“ znamená pro Duchampa především volbu (reálného objektu), která nahrazuje zpracovávání uměleckého materiálu. *Ready-made* je možností a uměleckým dílem bez umělce, který vždy vychází z průmyslově vyrobené věci. Také *ready makes* znamenají ve specifickém smyslu „návrat k věcem“ samotným a jejich nové vidění jako něčeho „evidentního“ a přece hádankovitého: konstrukci fenomenálního objektu, který není závislý na zrakovém vnímání, ale je mentální „operací“. Z této perspektivy představují *ready-mades* nový způsob recepce moderního umění

Základní literatura

BLUMENBERG, Hans: Sokrates und das >objet ambigu<. In: Blumenberg, Hans: *Ästhetische und metaphorologische Schriften*. Suhrkamp: Frankfurt am Main 2001, s. 74-111.

BRETON, André: *Co je surrealismus? Tři přednášky*. Joža Jícha: Brno 1937.

BYDŽOVSKÁ, Lenka - SRP, Karel: Halucinatorní, virtuální a mentální objekty. In: L. Bydžovská, K. Srp (eds.): *Český surrealismus 1929-1953*. Praha 1996, s. 112-169.

DUVE, Thierry de: *Nominalisme pictural. Marcel Duchamp, la peinture et la modernité*. Paris 1984.

KUH, Katherine: *The Artist's Voice Talks with Seventeen Artists*. New York – Evanston 1962, s. 90.

MANDELŠTAM, Osip: Jitro akméismu. In: Mandelštam, Osip: *Prózy*. Odeon: Praha 1992, s. 147-150.

MUKAŘOVSKÝ, Jan: Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty. In: Mukařovský, Jan: *Studie z estetiky*. Odeon: Praha 1971, s. 54-55.

MUKAŘOVSKÝ, Jan: K noetice a poetice surrealismu v malířství. In: Mukařovský, Jan: *Studie z estetiky*. Odeon: Praha 1971, s. 434-438 (citát s. 436).

PETŘÍČEK, Miroslav jr.: Setkání surrealismu s fenomenologií v magické Praze. In: Bydžovská, Lenka – Srp, Karel (eds.): *Český surrealismus 1929-1953. Skupina surrealistů v ČSR: události, vztahy, inspirace*. Argo – Galerie hlavního města Prahy: Praha 1996, s.106-111.

VALÉRY, Paul: *Eupalinos ou l'architecte*. Paris 1923. Později in: Paul Valéry.: *Œuvres*. Ed. J. Hytier. Sv. 2. Paris 1960.

VALÉRY, Paul: *Les Cahiers*. Sv. I. C.N.R.S. Paris 1957, s. 4.